

Gabriela KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ

Hmotné (ne)zajištění evangelických kazatelů v první a druhé generaci¹

Abstract: Material Provision of the First and Second Generation of Protestant Preachers

The presented study deals with the matter of the material provision of the first and second generation of Protestant preachers following the issue of the Patent of Toleration. The first generation of preachers was, exclusively, of Hungarian origin, while the second one was represented by preachers coming from the domestic, Czech background. Solely the faithful were responsible for the livelihood of Protestant preachers. On the basis of comparison of both generations' lists of contributions, assessment of the country's economic situation and the strength of the then currency, we are able to find out what their financial state was. The first-generation preachers are traditionally viewed as poor pastors who, because of poverty, often changed church communities or abandoned the Czech provinces. The situation of the second-generation preachers is not known so well, however, usually a stable and secure position is attributed to them. Looking closer at both the generations, it is evident that in neither of them the financial state of preachers was definite and their material provision did not depend so much on the amount of service but on the broader economic and social aspects.

Key words: Protestant preachers – the first generation – the second generation – toleration period – finance – material provision

Vyhlášení náboženské tolerance Josefem II. s sebou přineslo možnost přihlásit se k helvetské a augsburské konfesi,² jejichž vyznávání bylo v ostatních zemích Svaté říše římské běžné již od vyhlášení vestfálského míru. Na území Čech a Moravy se v prvních letech náboženské tolerance přihlásila k oběma evangelickým vyznáním jen asi 2 % obyvatel, ačkoliv v době předbělohorské nekatolíci mezi obyvatelstvem jasně

1 Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR č. GA18-00885S *Zrození z osvícenských reforem. Integrace skupiny tolerančních kazatelů z Uher v procesu formování české společnosti (1781–1870)*.

2 Toleranční patent povoloval rovněž pravoslavnou církev, která byla hojně zastoupena při východním okraji monarchie. Na území pozdějšího Předlitavska se větší počet pravoslavných nacházel pouze ve Vídni. Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Neratovice 2013, s. 48.

převažovali. Z evangelických vyznání si větší oblibu získala helvetská konfese,³ která byla svou vnější podobou bližší praxi tajných evangelíků z předtoleranční doby.⁴

Po roce 1781 se tak začala formovat nová společenská skupina – evangelíci. Ovšem jejich postavení ve společnosti bylo neplnoprávné, byli okolím pouze tolerováni. Nerovnost byla patrná především při zakládání a následném fungování evangelických sborů. Kromě dostatečného počtu věřících musela být evangelická uskupení především finančně samostatná. Nejen, že bylo nutné z vlastních zdrojů pokrýt výstavbu sborových budov, ale následně se vedle příspěvků na evangelický sbor musely zachovávat i štolové poplatky příslušnému římskokatolickému faráři, byť jeho práci převzal evangelický pastor. Právě vyživování kazatele a popř. i učitele se ukázalo být nejtěživější dlouhodobou finanční zátěží pro věřící.⁵

Pokud evangelické obyvatelstvo představovalo jakýsi „staro-nový“ prvek v převážně venkovské společnosti, pak zcela novým, a především cizím elementem byli jejich evangeličtí pastoři. Tato společenská vrstva v domácím prostředí zcela chyběla, a proto bylo nutné hledat představené sborů v jiných zemích. Kazatelé augsburského vyznání přicházeli především z oblasti Horních Uher, kazatelé helvetského vyznání z Dolních Uher. Kromě svého původu se pastoři obou konfesí lišili i místem svého studia. Kazatelé a. v., kteří přicházeli do českých zemí, studovali na několika učilištích, a to nejen v Uhrách, ale i v zahraničí (např. Jena, Halle, Wittenberg), naproti tomu čeští a moravští kazatelé h. v. studovali téměř všichni pouze na učilišti v Blatném Potoce.⁶ Pastoři byli českým a moravským sborům zprostředkovávání buď pomocí tzv. agentů, nebo byli osloveni vyššími církevními představiteli.⁷

3 Helvetská konfese vychází především z Bible a opírá se o učení Jana Kalvína. Viditelným rozdílem od ostatních konfesí je nezobrazování Boha, Krista ani svatých na obrazech, dále zastávání názoru o predestinaci, jedinou hlavou církve je pro helvety Kristus (nikoli papež), během Večeře Páně se přijímá pod obojím způsobem a oproti augsburské konfesi je tělo a krev Kristova přítomna pouze symbolicky. *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 11. díl.* Praha, 1897, s. 89–90.

4 Např. v Moravci vyslali své zástupce do Těšína, kde se měli přesvědčit, co obnáší augsburské vyznání: „*jakžmile uhlídali v těšínském kostele statue a obrazy a tamní ceremonie, hned se ulekli, a odpadla jim všecka chuť o kazatele téhož vyznání žádati*“, Ferdinand HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931, s. 51. Augsburgské vyznání bylo zpočátku upřednostňováno především kvůli jazykové blízkosti luterských pastorů z Horních Uher a z rozhodnutí úředníků, kteří hlásící se „evangelíky“ zapisovali. Většina luterských kazatelů však v českých a moravských sborech neuspěla a na jejich místo přicházeli helvetští kazatelé. Po zjištění rozdílů mezi konfesemi docházelo k přestupu či dělení sborů. Sbory obojího vyznání vznikly např. ve Velké Lhotě u Dačic a Vsetíně. Sbor v Liptále přestoupil od a. v. k h. v., stejně jako sbor v Růžďce a Zádveřicích. Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 163–165.

5 Dlouhodobě svou existenci neudržely sbory v Lozicích, Sánech a Rané.

6 Čestmír RYCHETSKÝ, *Evangeličtí kazatelé 1781–1918*, Křesťanská revue 51, 1984, s. 15.

7 Vysílání pastorů h. v. zajišťoval především předtiský superintendent Samuel Szalay prostřednictvím kalvínského kolegia v Blatném Potoce, z debrecínského kolegia se maďarské misie zúčastnil pouze

U kazatelů a. v. bylo splynutí s obyvatelstvem jednodušší díky jazykové blízkosti, avšak kazatelé z Dolních Uher představovali kvůli silné jazykové bariéře skutečně cizorodý prvek. Ovšem pastoři obou vyznání vybočovali z řad běžného obyvatelstva i způsobem svého života. Kromě cizího jazyka a kultury si s sebou někteří z Uher přinášeli i nižší šlechtický titul, a i to podporovalo v obyčejných věřících obraz evangelického pastora jako někoho, kdo stojí mimo jejich skupinu. Ale v prostředí, do kterého evangeličtí pastoři přicházeli, nebylo možné šlechtický predikát nijak uplatnit.⁸

Odlišoval je i reálný způsob života. Pastoři neměli stálý domov, což vyplývalo z jejich povolání, a výše jejich výdělků byla výhradně v rukou věřících.⁹ A právě v této oblasti docházelo mezi kazateli a chudým, převážně venkovským obyvatelstvem, k neustálým a dlouhodobým neshodám. Pro věřící představovala pravidelná platba saláru, tedy příspěvků na plat kazatele, který se skládal jak z peněžní, tak z naturální složky, velkou zátěž. Často nebyli schopni svým povinností dostát, s platbou se opožďovali a vytvářeli tak u kazatele dluh, který následně nebylo možné vyrovnat. Pastoři tuto situaci řešili nejčastěji odchodem do jiného sboru.¹⁰ O dlužnou částku sice přišli, ale od nového místa si slibovali stabilnější zázemí. Avšak mnohdy tato očekávání opět nebyla naplněna.¹¹

Oficiálně bylo postavení evangelického pastora administrativně podřízené příslušnému římskokatolickému faráři. Tato administrativní podřízenost byla vyjádřena již tím, že dle nařízení tolerančního patentu se evangeličtí pastoři nesměli nazývat faráři a plnili pouze funkci jakéhosi pomocníka římskokatolického faráře, pečovali o evangelickou část obyvatel a dodávali o ní informace pro zápisy do matrik. Římskokatolické matriky evidovaly i evangelické obyvatelstvo a jako jediné měly status oficiální evidence obyvatelstva. Jejich

Michael Blažek. Pastoři a. v. byli koordinováni a podporováni Michalem Institorisem Mošovským, kazatelem slovensko-maďarského a. v. sboru v Prešpurku (Bratislavě). Mošovský na prešpurském evangelickém lyceu přímo nevyučoval, ale kontroloval postup při vyučování, čímž udržoval určitou úroveň výuky. Eva KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí: hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*, Bratislava 2001, s. 141–165. Podrobněji o zprostředkovávání pastorů nejnověji Gabriela KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – Hana STOKLASOVÁ, *Evanjeličtí kazatelé z Uher - formování nové společenské skupiny*, Cornova 6, 2016, č. 1, s. 39–40.

8 Sixtus BOLLOM-KOTARI, *Svět chudé elity: evangeličtí faráři a jejich rodiny*, in: Milan Hlavačka – Pavel Cibulka et al., *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén: ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*, Praha 2013, s. 425–426.

9 Tamtéž, s. 427–429.

10 Pozastavení výkonu kazatelského povolání nepřinášelo výsledky, ale naopak prohlubovalo krizi ve sboru.

11 První uherští pastoři měnili místo po 2–3 letech, např. Benjamin Kiss v Bošíně, Štěpán Cséczy Nagy ve Hrubé Lhotě, Pavel Szentmártony v Jimramově, Ondřej Szegő v Krakovanech, Martin Elek v Novém Městě na Moravě a ve Veselí, Jan Bodnár v Sázavě nebo Michal Vinczencz ve Svratouchu. Ovšem existují i případy, kdy uherští kazatelé setrvali na svém prvním působišti celý život, např. Jan Szalatnay v Moravci, Ondřej Lazanyi v Horních Dubenkách nebo Ladislav Baka v Hořátvi.

nerovné postavení vůči římskokatolickému faráři potvrzoval i jim stanovený plat, který činil 300 zl. ročně oproti 500 zl., které dostával římskokatolický farář.¹²

Do Čech a na Moravu přišlo po vydání tolerančního patentu celkem 75 kazatelů do 54 helvetských sborů a 72 kazatelů do 19 augsburských sborů. Přibližně polovina pastorů h. v. v našich oblastech zůstala a zemřela zde, polovina se vrátila do Uher nebo odešla do jiných zemí. Pastorů a. v. zde zůstalo podstatně méně, a to pouze asi jedna čtvrtina.¹³

Pastorům, kteří odešli do Čech a na Moravu, byla po návratu do Uher přednostně slíbená fara. Ovšem v době jejich návratu byla situace již jiná a sliby nebyly splněny. Někteří si sami po několika odsloužených letech v cizině opatřili místo v domovských Uhrách. Většinou se vraceli především z důvodů finančních, jiné pastory k návratu přiměly rodinné a osobní důvody.¹⁴ Ale ani těm, kteří se rozhodli zůstat, to nemuselo být umožněno. Štěpán Gaál, který byl pastorem v Bukovce, byl v roce 1820 státními úřady suspendován z kazatelského úřadu a donucen k odchodu zpět do Uher. Údajně za to mohlo neplnění kazatelských povinností, které kvůli pokročilému věku již nezvládal vykonávat. V době jeho propuštění mu bylo téměř sedmdesát let. K odchodu z moci úřední byli přinuceni i Joel Jessenius, Jan Fabry a Štěpán Kulifay.¹⁵

Avšak mnoho pastorů i přes počáteční problémy, neshody s věřícími a finanční těžkosti, zůstali v českých zemích. Nejen, že se snažili splynout s místním kulturním a intelektuálním prostředím, ale v pozdějších letech dokonce přispěli i k povznesení české duchovní literatury. K jejich asimilaci napomohly především místní sňatky. Například Jan Szalatnay přišel do moravečského sboru na konci roku 1783 a již v létě roku 1784 se oženil s Ludmilou Marešovou, která byla schovankou u evangelického kazatele Szeremleye ve Velimi. Szalatnay vydal v roce 1820 tiskem *Modlitby křesťanské*, jeden díl pro pohlaví mužské a druhý pro pohlaví ženské. Ostatní jeho práce, různá kázání a dílo *Krátká historie církve moravečské*, zůstaly pouze v rukopisech.¹⁶ Jazykovou a literární aktivitu v novém prostředí prokázal i Josef Szalay, který hned po svém příchodu do Lysé nad Labem začal

12 E. MELMUKOVÁ, *Patent*, s. 230.

13 Č. RYCHETSKÝ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 14, 16.

14 Např. Samuel Ruttkay a Pavel Boryk z humpoleckého sboru, stejně tak Samuel Galambossy, Ondřej a František Kováčovi, Štěpán Törös, Jan Szantay, Štěpán Breznai, Samuel Szücs. Oproti tomu Štěpán Czako se svými 14 dětmi v Hrubé (Velké) Lhotě na Valašsku, „kam přišel 7. dubna 1797 a kde žádný z jeho předchůdců nevydržel pro nesmírnou chudobu více než čtyři léta, působil osmnáct let“. Richard PRAŽÁK, *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*, Praha 1962, s. 87. Josef Steller odešel po smrti manželky, Jan Turóczy chtěl zajistit vzdělání svému synovi, Michal Vámosy měl spory se svými věřícími, Samuel Kapossy a Ondřej Szegö odešel kvůli nemoci a Františka Páala k rozhodnutí o odchodu přiměly neustálé jazykové problémy. Tamtéž, s. 96–97.

15 Tamtéž, s. 93–95.

16 F. HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay*, s. 12, 20–25.

za pomoci Václava Krameria zařizovat překlad Helvetské konfese. S Václavem Krameriem se češtinu učil i Jan Végh ze sboru v Libiši.

Druhá generace tolerančních kazatelů, která se formovala již z řad domácích věřících a kterou lze označit jako první „českou“ generaci evangelických kazatelů, již byla jiná. Vzdělání tito pastoři sice rovněž získávali převážně v Uhrách,¹⁷ ale situace v českých a moravských sborech se mezitím již změnila. Pastoři vycházející z domácího prostředí nebyli tak přísně odmítaví k místním zvyklostem a drobným odchylkám sahajícím do dob předtolerančních. Byli schopni je akceptovat a hledat kompromisy. Rovněž finanční situace sborů se po nejkritičtějších prvních letech tolerance, kdy byly velké výdaje s výstavbou sborových budov, více stabilizovala.

Vztahové i hmotné pnutí pravděpodobně polevilo, a tak pro tuto generaci již nebylo typické časté střídání sborů či vystěhování do okolních zemí.¹⁸ Rovněž struktura získaného vzdělání se proměnila. Pastoři h. v. vedle tradičních helvetských kolegií studovali i na jiných místech, nejčastěji ve Vídni. U pastorů a. v. byla variabilita vzdělání obdobná jako u pastorů v první generaci.¹⁹ Ovšem i tato generace stále žila v mantinelech tolerančních omezení.

První a druhá generace evangelických pastorů se začala měnit již v 90. letech 18. století, kdy první čeští studenti dokončili svá studia. Častěji však k výměně docházelo v prvních dvou desetiletích 19. století. Do některých sborů přišel kazatel českého původu až ve 30. nebo dokonce ve 40. letech.²⁰ Nejpozději přišel kazatel českého původu do sboru v Liptále. Byl jím Jan Voškrda a kazatelského místa se ujal teprve v roce 1863, do té doby zde působili pouze kazatelé uherského původu. Ke generační výměně zde došlo s výrazným zpožděním, protože právě sem přišel v roce 1813 poslední uherský kazatel Petr Mezsáros.

Jan Végh si ve svých *Pamětech* stěžuje na nevděčné Čechy, kteří poté, co vychovali vlastní generaci pastorů, začali upozadovat starší pastory z Uher a jejich potomky, kteří pak těžko hledali uplatnění.²¹ Tento trend není možné obecně potvrdit. Jak bylo výše naznačeno, většina zůstavších uherských pastorů nacházela místa v českých a moravských sborech až

17 Formovat generaci kazatelů vycházejících z domácího prostředí nebylo úplně jednoduché, protože chlapci ani jejich rodiče nebyli na tuto možnost v předtoleranční době připraveni. Některým chybělo dostatečné předchozí vzdělání či jejich rodiče nebyli schopni nastřádat potřebné finance na odchod chlapců za studiem. Viz Gabriela KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ, *Pokusy o vzdělávání prvních českých kazatelů augsburského vyznání: „Posílám Vám onoho dobře doporučeného chlapce...“*; *Theatrum historiae* 24, 2019, s. 173–190.

18 Čeští evangeličtí kazatelé opouštěli svou zemi až v pozdějších dobách, a to především v souvislosti s vystěhovalectvím českého obyvatelstva do Ameriky. Takhle např. odešel na přelomu 50. a 60. let František Kún se svým otcem Karlem do USA po svém předchozím působení v Miroslavi. Jejich odchodem byla ukončena existence uherského kazatelského rodu Kúnů v Čechách.

19 Č. RYCHETSKÝ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 16–17.

20 Např. do Libice přichází Jan Jelen až v roce 1846, v Nebuželech Mojžiš Tardy působí od roku 1830, v Nosislavi Vilém Kún od 1837, v Kloboukách Jan Totušek od roku 1840.

21 Ferdinand HREJSA (ed.), *Jan Végh: k 150letému výročí tolerance*, Praha 1930, s. 105.

do pozdního stáří a stejně tak jejich synové, kteří převzali toto povolání a již se narodili v Čechách či na Moravě a také zde zůstali.²²

V této studii chceme přiblížit, jaké bylo finanční a hmotné zajištění nově vzniklé společenské vrstvy evangelických pastorů v první a druhé generaci. Naším cílem je nejen komparovat konkrétní částky v rámci jednotlivých generací a mezi nimi, ale také stanovit, zda skutečně docházelo ke zlepšení jejich finančního postavení, či zda vyplácení pastorů dlouhodobě stagnovalo na stejných částkách. Jak předchozí řádky naznačují, otázka finančních možností věřících byla určující jak pro vznik sboru, tak pro dlouhodobé udržení kazatele. Toto téma je tedy jedním z nejdůležitějších při zkoumání tolerančního období.

Avšak tyto badatelské otázky s sebou přinášejí mnoho úskalí. Stanovit, zda došlo ke zlepšení nebo zhoršení finanční situace pastorů, není možné pouhým porovnáním na základě konkrétních částek a množství naturálií, ale při zhodnocení výše služného je nutné kromě počtu věřících zohlednit i ekonomickou situaci v zemi, popř. v daném regionu. Důležitou roli hrál i vývoj měny a hospodářská situace státu v daném období, kterou do značné míry ovlivňovala úroda, resp. neúroda.

Námi sledované období mezi lety 1790 a 1840 je z hlediska vývoje měny velice proměnlivé a nestálé. Od doby panování Marie Terezie platila v zemi tzv. konvenční měna. K této měně přistoupily i další země, a proto bylo možné pomocí ní platit v širším středoevropském prostoru. Mincemi konvenční měny bylo možné platit až do roku 1857 a jejich hlavní výhodou byla jejich stálost i v době hospodářské a válečné krize. Za Marie Terezie došlo i k vydání prvních papírových peněz, tzv. bankocetlí.

Vedle konvenční měny vždy platila i zemská měna, která už ovšem nebyla tak stabilní. Objevovaly se zlaté, krejčary a „ševcovské tolary“. Válečné konflikty s Francií na počátku 19. století nutily stát vydávat další nekrytá platidla, což znamenalo narůstání inflace. Tento stav byl neudržitelný a byl dovršen státním bankrotem v roce 1811.

Následovala měnová reforma, jejímž cílem byla redukce nekrytého oběživa a sjednocení kurzu platidel měny konvenční a zemské. Měna byla devalvována na pětinu nominální hodnoty, ovšem všechny platy a daňové povinnosti zůstaly v původní nominální výši. Bankocetle byly nahrazeny šajny a měděné mince nízké hodnoty byly zrušeny bez náhrady. Měnová reforma poškodila tedy především ty, kteří měli velké množství hotových peněz.

Po státním bankrotu dochází také k jasnému odlišování konvenční měny (C. M.) a měny zemské, která se začala nazývat „vídeňská měna“ (W. W.). Do té doby se běžné peněžní částky

22 Syn Jana Véggha Josef odešel v roce 1822 do Uher, ale např. syn Jana Szalatnaye převzal otcovo místo v Moravci, syn Mojžíše Tardyho Samuel se stal kazatelem v Bošíně, syn Petra Molnára (kazatel h. v.) Jan se stal kazatelem v Hořátví nebo syn Benjamina Kisse nastoupil v Telecím a syn Štěpána Rimányho Josef získal místo ve Vtelně.

uváděly pouze jako „rýnský zlatý“ bez přesné specifikace. Původně zamýšlené vyrovnání kurzu mezi konvenční a vídeňskou měnou se podařilo až po ukončení napoleonských válek, jejich poměr byl stanoven 1: 2,5. Mezi lidmi tedy v tomto období současně kolovaly krejčary konvenční měny, krejčary vídeňské měny a krejčary starší devalvované měny. Zlaté mince se vydávaly neustále bez ohledu na hospodářskou situaci země, jednu řadu tvořily dukáty (a čtyřdukáty) a sovrány. Ovšem zlaté mince se v běžném peněžním oběhu nevyskytovaly, užívaly se především pro zahraniční platby.²³

Dalším faktem, který tento typ bádání znesnadňuje, je, že pro oddělení první a druhé generace evangelických pastorů neexistuje konkrétní časový předěl. Porovnání hmotného zajištění evangelických kazatelů je tedy nutné provést prostřednictvím konkrétních příkladů jednotlivých osobností, u nichž známe jejich původ a můžeme je zařadit do první (uherské) nebo druhé (české) generace.

Někteří kazatelé setrvali v jednom sboru celý život a jejich působení se tak mohlo přelévat do období, kdy ve většině sborů sloužili již kazatelé českého původu. Těmto kazatelům mohla být během jejich dlouhého působení vyplácená částka upravena. Smluvené služné tedy nemusí představovat pevně danou a neměnnou hodnotu. Ovšem případy, kdy během kazatelské služby došlo ke změně služného, budou patřit spíše k výjimkám.

Lze předpokládat, že hmotné zajištění evangelických pastorů první a druhé generace bylo odlišné, protože se odvíjelo od jiných podmínek. Finanční postavení kazatelů první generace bývá obecně popisováno jako velice špatné, ovšem zda tento trend pokračoval i v generaci druhé či nikoliv, není dosud dostatečně probádáno.

Prameny a literatura

Hlavní pramen, ze kterého předkládaná práce vychází, představují tzv. vokace, tedy povolací listiny. Povolací listiny byly smlouvou mezi kazatelem a sborem, kde se obě strany zavazovaly ke svým povinnostem. Vokace týkající se první generace uherských pastorů včetně překladů a poznámek jsou dochovány v Maďarsku, konkrétně v Archivu Podunajské reformované církve Gedeona Rádaye v Budapešti (*Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára*). Ovšem kromě vokací je v tomto archivu uložen rovněž soubor korespondence týkající se utváření českých a moravských tolerančních sborů. Obdobná korespondence je dochována také v Archivu Reformované předtiské superintendence a kolegia v Blatném Potoce (*A Tiszáninmeni Református Egyházkerület Levéltár*).

23 Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000, s. 275–332.

Vokace druhé generace kazatelů tvoří již součást domácích sborových archivů. Tyto archivy však k otázce finančního postavení kazatelů a finanční situace sborů nabízejí i další typy pramenů. Vedle účetních knih to jsou především knihy salární, které evidují naturální i finanční povinnosti jednotlivců vůči sboru, a také spisový materiál zaznamenávající individuální problémy kazatelů.

Literatury zabývající se dějinami evangelických sborů je mnoho, a to jak starší, tak novější. Avšak většina z ní zachycuje informace o hmotném zajišťování pastorů pouze okrajově. Práce, které by pojednávaly primárně o hmotném zajištění kazatelů, jsou již vzácnější.

Ze starší literatury obecnějšího rázu, v níž se místy nacházejí zmínky o vyplácení pastorů, můžeme jmenovat studie Františka Bednáře a Ferdinanda Hrejsy.²⁴ Důležitým zdrojem, který umožňuje hlubší nahlédnutí do života pastorů první generace, a to nejen v otázce jejich hmotného zajištění, jsou edice pamětí kazatelů Jana Végha a Jana Szalatnaye.²⁵

V pozdějším období mapují problematiku financí a zajišťování živobytí pro pastory první generace Richard Pražák a Imre Czegle.²⁶ Richard Pražák ve své práci zachycuje příklady kazatelů, avšak neuvádí konkrétní finanční částky. Ty lze nalézt v překladu maďarské práce Imre Czegleho, kde je patrné, že autor vychází z přímých pramenů, které jsou uloženy v maďarských archivech. Ve stejné době vznikla i studie Čestmíra Rychetského pokoušející se o vytvoření jakýchsi obecných profilů evangelických pastorů.²⁷

Ze současných badatelů se evangelictvím v době toleranční zabývají Eva Melmuková, Zdeněk R. Nešpor, Ondřej Macek nebo Sixtus Bolom-Kotari.²⁸ Vývoj ve specifické oblasti

24 František BEDNÁŘ, *Památník českobratrské církve evangelické*, Praha 1924; Ferdinand HREJSA, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927.

25 F. HREJSA (ed.), *Jan Végh; TÝŽ, Jan Szalatnay*.

26 R. PRAŽÁK, *Maďarská reformovaná inteligence*; Imre CZEGLE, *Samuel Szalay a maďarští reformovaní toleranční kazatelé*, Praha 1985.

27 Č. RYCHETSKÝ, *Evangeličtí kazatelé*.

28 Nejnověji druhá vydání starších prací: Eva MELMUKOVÁ (ed.), *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Neratovice 2017; TÁŽ, *Patent*. Poslední práce z dějin evangelictví pro období tolerance J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni*; Zdeněk R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století: mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007; Ondřej MACEK (ed.), *Po vzoru Berojských: život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*, Praha 2008. TÝŽ, *Praxis pietatis haereticorum. Náčrt vnitřního života českých kacířů před vydáním Tolerančního patentu a v prvním desetiletí existence tolerančních církví*, dizertační práce KTF UK, Praha 2010. Nejnověji Sixtus BOLOM-KOTARI, *Toleranční kazatelé z Uher v procesu formování české společnosti (1781–1870)*, Český časopis historický 117, 2019, č. 2, s. 318–346; TÝŽ, *Svoboda svědomí: superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*, Praha 2016.

Slezska popsala Veronika Tomášová.²⁹ Četné poznatky o rané toleranci na území Čech a Moravy přinášejí práce slovenské badatelky Evy Kowalské.³⁰

Ovšem současná odborná literatura problematiku ekonomické situace pastorů zachycuje velice zřídka. Toto téma se objevuje v pracích Evy Melmukové, dále je formování první generace i s naznačením ekonomických poměrů kazatelů zachyceno ve studii Gabriely Krejčové Zavadilové a Hany Stoklasové.³¹ Snad pouze práce Sixta Boloma-Kotariho³² cílí primárně na hmotné postavení evangelických pastorů v 19. století, neboť zachycuje delší časový horizont, který se neomezuje pouze na první generaci.

První generace (uherských) evangelických kazatelů

Informace o výši služného první generace kazatelů nám přináší překvapivě velké množství zdrojů. Z přímých pramenů jsou to především vokace, tzv. povolací listiny, které jsou dochovány v originálech, opisech či k nim existují různé přípisky. Tyto prameny se většinou dochovaly v latině, češtině a němčině. Dalším zdrojem je starší literatura z pera evangelických spisovatelů, kteří pracovali s prameny, které my dnes již k dispozici nemáme.

Královské nařízení stanovovalo vyplácet pastorům částku 300 zl. ročně.³³ Ačkoliv se věřícím příliš nechtělo zavazovat se oficiálně ke konkrétní a stálé částce, byli nuceni tento závazek učinit.³⁴ Ve vokacích podaných úředně u superintendenta Samuela Szalaye proto také nacházíme částky v této předepsané výši, protože žadatelé si museli být vědomi toho, že s nižší nabídkou by při žádosti o vyslání kazatele neuspěli. Z vokací je tedy patrné, že stanovených 300 zl. bylo nařízením, kterého se většina sborů snažila přidržet. Tam, kde byl věřících dostatek, raději vyšší částku neslibovali, a tam, kde bylo věřících méně, ji sice slíbili, ale to, že ji nebyli často schopni o v budoucnu vyplácet, v tuto chvíli zůstávalo stranou.

29 Veronika TOMÁŠOVÁ, *Evangelici na Těšínsku v tolerančním období (1781–1861)*, Český Těšín 2018. Ačkoliv se jedná o nejnovější zpracování vývoje evangelictví na Těšínsku po vydání Tolerančního patentu, nelze jej využít pro systematické porovnání s potolerančním vývojem v Čechách a na Moravě. Specifický vývoj na Těšínsku před vydáním Tolerančního patentu zapříčinil, že potoleranční sbory zde byly nesrovnatelně větší, teologicky jednotné a hmotné zajištění pastorů stálejší.

30 Např. E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. spoločenstvo; TÁŽ, Neznámý Institoris? Pokus o portrét Michala Institorisa Mošovského (1731–1803)*, Slovenská literatúra 47, 2000, s. 429–442; TÁŽ, *Die evangelischen Geistlichen als Zensoren und Distributoren von Büchern: Der Fall Michael Institoris Mossotzy (1731–1803)*, in: Marie-Elizabeth Ducreux – Martin Svatoš (edd.), *Libri prohibiti. Le censure dans l'espace habsbourgeois 1650–1850*, Leipzig 2005, s. 141–150.

31 G. KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ – H. STOKLASOVÁ, *Evangeličtí kazatelé*, s. 35–60.

32 S. BOLOM-KOTARI, *Svět*, s. 421–453.

33 I. CZEGLE, *Samuel Szalay*, s. 16.

34 E. MELMUKOVÁ (ed.), *Evangelici*, s. 153.

Následující úryvky z pramenů a literatury dokazují, jak byla slibovaná výše služného variabilní.

Pro vznikající sbor v Sánech věřící žádali „náboženství helvetského pod lámáním chleba a kalicha Páně píti [...] co na našeho pastýře ročně dát míníme, to jest 300 zl. a na chléb 20 strychů žita, 5 strychů pšenice, 4 str. ječmene, kdežto se nás vynachází 100 familií. Na to se podpisujeme. A kvartýr bude mít u Jiřího Krejčíka N. 45 [v] obci Sány.“³⁵ Stejně tak v obci Bošíně se drželi základní stanovené nabídky a zavazovali se svému budoucímu kazateli vyplácet „300 zl., a jeho kvartýr bude v obci bošínecké v numeru 1., kdežto se nás vynachází 100 familií, kdežto se níže s našima rukama podpisujeme. Jež se stalo v obci Bošínské 25. února roku 1783 v Čechách.“³⁶

Jelikož se některé žádosti k uherskému superintendentovi dostávaly v češtině, byla vedle nich připsána latinská poznamenání. Tyto latinské poznámky většinou shrnují obsah žádosti a jsou tedy pouze zrcadlovým obrazem žádostí českých, ovšem v jazyce srozumitelném pro uherského superintendenta. Takto se o Bošíně potvrzuje: „Bošín – pod panstvím hraběte Morziniho v kraji Mladoboleslavském žádá sobě kazatele pro 100 rodin, kterému na saláru ustanovil 300 zl., ubytování a další věci nezbytné k živobytí a podpoře.“³⁷

Podobné informace přichází i v případě obce Soběhrdy, kde rovněž slibují zajistit „300 zl., a jeho kvartýr bude v obci Soběhrdech v Nu. 3, kdežto se nás vynachází familií 100, kdežto se níže s našima rukama podpisujeme. Jenž se stalo v obci Soběhrdech 18. Februarii roku 1783 v Čechách.“³⁸ A opět shodná latinská verze: „Soběhrdy, obec na panství Vlašimském v kraji Berounském. Chce kazatele helvetské konfese, kterému bude uvolněn plat 300 zl. a to, co bude nezbytné k jeho uživení a podpoře a co bude požadovat.“³⁹

Ani obec hořátevská nenabízí nic navíc, i když udává, že se v ní nachází více věřících, a to 130 rodin: „svolujeme 300 zl. a jeho kvartýr bude v obci Hořátvi v numeru 6, kdežto se nás vynachází familií 130, kdežto se níže s našima rukama podpisujeme. Jenž se stalo

35 Archiv Podunajské reformované církve Gedeona Rádaye v Budapešti (Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, dále DRERL), Archivum Agentiale: B/1 Collectiones agentiales variae B kőtet, fol. 395. V citacích z pramenů došlo k úpravě jazyka podle současných pravidel češtiny. Původní text byl psán venkovany a objevovala se v něm řada odchylek, špatně dělená slova apod. Jména míst a osob, a to jak v českých, tak v latinských pramenech, jsou značně deformovaná, neboť v Uhrách se velmi obtížně přepisovala z češtiny do maďarštiny. Proto dochází k posunu některých jmen do poněkud odlišného znění od originálu.

36 Tamtéž, fol. 411.

37 „Bossin – sub Dominio Comitum Morczinis in Circulo Neobuntzlaviensi, poscit sibi Ministrum pro 100 familiis, cui in salarium destinavit fl. 300. Hospitium aliaque ad victum et subsistentiam necessaria.“ DRERL, Archivum Agentiale: B/1 Collectiones agentiales variae B kőtet, fol. 403. Za latinské překlady děkuji Haně Stoklasové.

38 Tamtéž, fol. 413.

39 „Sobehrdi Possessio in Dominio Wlasimtzki in Circulo Beronensi. Vult Ministrum Helv. Conf. addictum, cui solutura est fl. 300 quae ergo ad victum et subsistentiam necessaria erunt suppeditabit.“ Tamtéž, fol. 403.

v obci Hořátkvi dne 17. Februarii roku 1783 v Čechách.⁴⁰ Stejně tak v latině: „Hořátev, obec přináležející taktéž k panství Poděbrady v kraji Královéhradeckém má rodin 130. Žádá pro sebe kazatele helvetského vyznání, jemuž v saláru bude uvolněno 300 zlatých – ubytování, živobytí a další požadované nezbytnosti.“⁴¹

Více financí v hotových penězích a konkrétní skladbu naturálií se odvážili přislíbit v Chlebech, kde se nacházelo už 140 rodin: „na našeho pastýře [se] dát uvolujeme do jeho milosti císařský prostředků učinění, to jest 320 zl., k tomu pro lepší jeho vyživení jemu dát chceme žita na chléb 20 strychů, pšenice 6 strychů, ječmene 4 strychy, kdežto se nás vynachází 140 familií. To jest jen se stalo 9. ledna [v] Chlebech 1783. Kvartýr bude mít [v] obci Chlebech N.6.“⁴² Latinský přípis opět nic nevynechává: „Chleby témuž panství přináležející z Královéhradeckého kraje v Čechách. Obyvatelé tedy [slibují]: salár 320 zl., měřic obilí 20, měřic pšenice 6, měřic ječmene 4. Přislibují výnos ze sena a dřeva.“⁴³

Význam latinských přípisů ovšem nespočívá pouze v potvrzení údajů, které obsahují české vokace, ale především v jejich případném rozšíření či doplnění, jak byla daná žádost vyřízena. V případě obce Velenice se v české vokaci dozvídáme, že slibují „Na svého pastýře se mu dát uvolujeme na vyživení, to jest 300 zl. A ostatně chlebem jej zaopatříme a kvartýr bude mít v obci Velenici v numeru 3 u Františka Šantročka.“⁴⁴ Ovšem latinský přípisek je obsáhlejší: „obec přináležející k císařskému panství Poděbrady ležící v Královéhradeckém kraji, mají 100 rodin, chtějí kazatele helvetského vyznání, kterému v saláru by se zavázali dávat 300 zl., další požitky, ubytování, dřevo na topení a také mu budou poskytnuty ostatní podobné nezbytnosti pro potřebu. (Žádost jsem předal ctihodnému panu kazateli Szeremleovi, který k těmto odešel dne 2. května 1783)⁴⁵ Díky tomuto přípisu se dozvídáme, jak superintendent zamýšlel tuto žádost vyřídit. Jeho záměrem bylo poslat do Velenic kazatele Štěpána Szeremleie, který se ovšem z neznámých důvodů nakonec stal kazatelem ve sboru ve Velimi, vzdáleném asi 25 km.

40 Tamtéž, fol. 409.

41 „Hosatev – Possessio aequae Dominio Pogyebragz, adiacens in Circulo Reginogra[de]censi habet familias 130. Poscit sibi Ministrum Helv. Conf. addictum, cui in Salarium soluturum est fl. 300 - hospitium, victualia, aliaque necessaria suppeditatura.“ Tamtéž, fol. 403.

42 Tamtéž, fol. 393.

43 „Possessionis Chlebi eidemque adpingenda ex circulo Regino Gra[de]censi in Bohemia [...] Incolae erga: Salarium florenos 320, metactas Frumenti 20, metactas Siliginis 6, metactas Hordei 4. Faeni et ligni provisionem appromittunt.“ Tamtéž, fol. 375.

44 Tamtéž, fol. 407.

45 „Velenyitz: Possessio in Dominio Caesareo Pogyebrady Circulo Regino Gra[de]censi adiacente sita: habent familias 100, volunt Ministrum Helv. Conf. addictum, cui in salarium destinarent fl. 300, alia victualia, hospitium, ligna focalia et similia necessaria quoque pro exigentia suppeditaturi. Conventionem tradidi D[omi]no Rev. Szeremlei Ministro ad eosdem profectus die 2. Mai 1783.“ Tamtéž, fol. 403.

Velký význam mají latinské přípisky zejména tehdy, pokud není zachována původní česká žádost, a my tak pouze z těchto poznámek můžeme identifikovat, co daný sbor žádající o kazatele nabízel. Takovým příkladem je dnešní obec Limuzy. Latinská poznámka říká: „*Obec Wlimosice v kraji Kouřimském v Čechách patří k černokosteleckému panství. Obyvatelé pro sebe také žádají pastora helvetské konfese. Tedy: salár v hotových penězích 310 zlatých, měřic obilí 20, měřic pšenice 6, měřic ječmene 4. Sena a dřeva požadované množství. Ve Vídni 30. ledna 1782. Žádost o toto místo jsem předal panu Onřežovi Kováčovi, který tam odešel 12. května 1783.*“⁴⁶ Ačkoliv tato žádost přišla z Limuz, sbor byl nakonec založen v nedalekých Kšelech, čemuž také odpovídá to, že zde byl prvním kazatelem Ondřej Kováč.

Obdobné doplnění informací máme k dispozici i pro významný sbor Libiše: „*Libiš, obec na panství Obríství pod správou Lobkoviců v kraji Boleslavském, chce kazatele helvetské konfese, jehož salár bude činit 300 zl. a budou mu poskytnuty ostatní věci nutné k živobytí a přebývání, jak budou vyžadovat okolnosti. Rodin má 123 (Žádost jsem předal ctihodnému panu Janu Végovi, který tam jako kazatel odešel dne 12. května 1783).*“⁴⁷ V případě Libiše je možné získat potvrzení slibovaného služného také z edice paměti Jana Végha. Zde kazatel uvádí, že v Libiši „*Bylo zjištěno 678 duší v 141 rodinách, saláru pak 398 zl. 30 kr. Největší příspěvek činil 7 zl., 6 zl., 5 zl. atd., nejmenší 30 kr. (t. j. půl zl.) za rodinu.*“⁴⁸

Paměti Jana Végha také potvrzují, že výška služného se u příslušníků první (uherské) generace nijak neměnila. Jan Vég v roce 1793 odešel z Libiše do Lysé, kde „*Povolací listina zněla asi na 300 zl.*“⁴⁹ Vystřídal zde prvního uherského kazatele Štěpána Rimányho, který podle latinského přípisku odcházel do Lysé za těchto podmínek: „*městečko v kraji Mladoboleslavském má 144 rodin. Žádá pro sebe kazatele, jemuž na saláru určila 300 zl. a ostatní požadované věci k živobytí a přebývání. Žádost jsem předal ctihodnému panu kazateli Istvanu Rimanyimu, který taktéž odešel dne 12. května 1783.*“⁵⁰ Oba uherští kazatelé tak přicházeli do Lysé za stejných podmínek.

46 „*Possessionis Wlimositz Circulo Kaurzimensi Bohemiae Dominio Cerno-Kosteletz adiacentis. Incolae etiam sibi Ministrum Helv. Confessionis addictum expetunt. Erga: Salarium paratae pecuniae 310 fl., Frumenti metectas 20, Siliginis 6, Hordei 4, Faeni et ligni provisionem quanta inquiret. Viennae 30. Januarii 1782. Precationem locum exhibui D[omi]no Andreae Kovats Minister ad eosdem profecto 12 Mai 1783.*“ Tamtéž, fol. 375–376.

47 „*Libische – Possessio Dominii Obsrsziwsti juris Lobkoviciani in circulo Buntzlaviensi, vult Ministrum Helv. Conf. addictum, cuius salarium futurum f. 300 et reliqua ad victum et subsistentiam necessaria suppeditabuntur. pro exigentia circumstantiarum. Familias habet 123. Conventionem tradidi D[omi]no Rev. Joanni Vegh adeo profecto Ministro die 12. Mai 1783.*“ Tamtéž, fol. 403.

48 F. HREJSA (ed.), *Jan Vég*, s. 38.

49 Tamtéž, s. 68.

50 „*Lissa – oppidum in Circulo Neobuntzlaviensi. Habet familias 144, poscit sibi Ministrum, cui in salarium destinavit fl. 300. aliaque ad victum et subsistentiam necessaria requisita. Conventionem tradidi D[omi]*

Někter vokace, případně opisy žádostí či přeposlané žádosti od agenta, se dochovaly v němčině, která byla srozumitelná i superintendentovi. Z Prosetína přišel podrobný rozpis vesnic a hlásících se rodin. Údajně zde bylo 192 rodin (1008 duší), a i přes tento vysoký počet věřících se budoucímu kazateli nabízelo „pouze“ 300 zl., bydlení a veškeré dřevo, co bude potřebovat.⁵¹ Ve Chvaleticích jsou místo výpisu duší v jednotlivých obcích uvedeny přislíbené částky, které v souhrnu činily 301 zl. a 4 krejcarey a naturálie v podobě obilí dle požadovaného množství.⁵²

O výši služného první generace se hojně zmiňuje i starší literatura, ovšem částky, které uvádí, jsou značně nižší, než ve vokacích či než představoval nařízený limit 300 zl. Bohužel v případě starší literatury je obtížné stanovit, z čeho byly tyto informace čerpány: zda pocházely z dochovaných pramenů, které dnes již nemáme k dispozici, či zda představují skutečný odraz reality, protože jak víme, finanční nestabilita sborů nutila kazatele k hledání jiných působišť (viz výše).

V Humpolci tak například kazatel údajně dostával 250 zl.⁵³ a v Novém Městě na Moravě 200 zl. a 55 zl. sbírku, 10 měřic obilí, 12. zl. štoly, 12 sáhů dříví.⁵⁴ „[...] *moravečská společnost svému budoucímu kazatelovi 300 zl. ročně platiti slibuje, ovšem na stříbře [...] K tomu ještě uvolili, že na moravečské straně každý sedlák půl míry a poloviční sedlák čtvrt míry žita, nápodobně každý sedlák půl sáhu a poloviční čtvrt sáhu dříví budou ročně dávat.*“⁵⁵ O Horní Čermné jsou údaje uvedeny obecněji a problematika je zde reflektována v širším kontextu: „*Zdá se však, že v Čermné s platem pro duchovní problémy nebyly, 300 zlatých služného se vždy sešlo. Výše služného 300 zlatých byla v celocírkevním rámci spíše vyšším standardem. Kromě peněz dostávali faráři také něco naturálií a dříví.*“⁵⁶ V Jasenné se údajně vyplácelo pouze 180 zl., 3 sbírky a dříví a v Hrubé Vrbce dokonce pouze 70 zl., 4 sbírky chrámové, 40 měřic obilí, 4 sáhy dříví, 20 centů sena a slámy.⁵⁷

Neobyčejně vysoké služné sliboval český a. v. sbor v Praze, kde bylo nabízeno 400 zl. a svobodný byt, což odpovídá porovnání s Prešpurkem, který představoval velké správní

no (R.) *Ministro adeo profecto die 12. Mai 1783 Rimanyi Istvan.*“ DRERL, Archivum Agentiale: B/1 Collectiones agentiales variae B kötet, fol. 403.

51 „*Wir alle 192 Famili[e]n obligi[e]ren sich za[h]len sein Pastor alle Ja[h]r in Bare Geld 300 fl, Se[h]r schön Kwarti[e]r und alle Holtz, was Er braucht auch.*“ DRERL, Archivum Agentiale: B/1 Collectiones agentiales variae M kötet, fol. 784.

52 „*301 fl. 45 kr. zu geben, und nach zum dießen mit brauche Strich Korn auch zu geben in wyllens seindt, wo wir ihnr Kaijne Hunger wohren laßen laiden.*“ DRERL, Archivum Agentiale: B/1 Collectiones agentiales variae B kötet, fol. 427. Stejně údaje potvrzuje I. CZEGLE, *Samuel Szalay*, s. 16.

53 Rudolf MAHOVSKÝ, *K stopadesátému výročí tolerančního chrámu P. v Humpolci*, Humpolec 1935, s. 43.

54 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 46.

55 F. HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay*, s. 62.

56 Radomil JINDRA, *Historie evangelické církve v Čermné*, Horní Čermná 2008, s. 33.

57 F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 46.

město. Zde bylo kazateli slovensko-maďarského a. v. sboru placeno „400 zl., *svobodný byt, 20 sáhů dříví bukového i dubového, ofěru třikrát ročně (výnos cca 200 zl.), 50–60 věder vína, zpovědní peníz,*⁵⁸ *od každého křtu, pohřbu, oddavek, pak i obilí a co do kuchyně patří*“.⁵⁹ Stejně tak sbor v Hradišti sliboval dobré zajištění „*k živobytí mu zajišťujeme 18 korců obilí, místo sáhu dřeva v hotovosti 16 zl. a roční příjem pobíraný od jednoho do tří měsíců ve výši 474 zl. 30 kr. Tak se stalo v obci Hradiště 2. dubna 1792.*“⁶⁰

Možností, jak získat informace o výši služného u kazatelů první (uherské) generace, je poměrně mnoho. Kromě dochovaných vokací, jejich opisů a příspěvků v různých jazycích máme k dispozici i četné údaje ze starší literatury. Ovšem také víme, že s vyplácením služného měly sbory problémy a že realita mnohdy neodpovídala slibu, a tak pastoři z důvodů hmotné nouze mezi sbory často migrovali. Je tedy vůbec možné zjistit skutečné hmotné zajištění evangelických kazatelů v první generaci? Snad pouze sledováním migrace jednotlivých kazatelů mezi tolerančními sbory a také na základě jejich následných návratů do Uher lze určit, zda bylo či nebylo zaopatření ze strany sboru dostatečné.

Další možností, jak si vytvořit určitou představu o finančních možnostech evangelických kazatelů první generace, je komparace majetku a věcí, které si za obdržený plat mohli pastoři poříditi. Při porovnání výše služného a tehdejších cen získáme zřetelnější obraz jejich hmotného postavení. Informace o cenách produktů či zboží je možné získat pouze z archivních pramenů, v literatuře se tyto informace vyskytují většinou jen obecně, a to především v regionální literatuře etnografického charakteru. I když byly ceny proměnlivé a lišily se místně, pokusme se alespoň o orientační nástin.

Například Jan Végh měl při svém nástupu do Libiše slíbeno 300 zl. služného. Pokud je skutečně dostával a jeho naturální dávky by dosahovaly takové výše, že by neměl žádná další vydání v hotových penězích, dostal by za tři roky částku, za kterou si například mohl v Novém Městě nad Metují koupit dům.⁶¹ Z literatury víme, že kazatel dostával ještě vyšší částku, ta ovšem mohla představovat náhradu za naturálie.

58 Luteráni sice neuznávají zpověď jako svátost, avšak jejímu praktikování se v době toleranční nevyhýbali. Tato otázka záležela především na místní tradici. V uherských společenstvích a. v. se běžně užívaly různé prvky typické pro katolickou církev: nošení alby, používání varhan, svící, kříže, oltářních obrazů, modlení se v pokleku, líbání ruky faráři a stejně tak právě vybírání „*zpovědního*“. Nejvýznamnější symbol připomínající katolicismus představovalo podávání oplatky při Večeři Páně. E. KOWALSKÁ, *Evanjelické a. v. společenstvo*, s. 148. V době toleranční ovšem tento poplatek nebyl oficiálně vybírán již ani v římskokatolické církvi. Zpovědní poplatek zrušila již Marie Terezie, i když byl často nahrazován jiným, obdobným, poplatkem. Hana STOKLASOVÁ, *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*, Pardubice 2017, s. 52.

59 F. HREJSA, *Dějiny*, s. 66–67.

60 E. MELMUKOVÁ (ed.), *Evanželici*, s. 272.

61 Konkrétně dům čp. 7 Matěj Lichý v roce 1784 prodával za 900 zl. Luboš LANCINGER, *K otázce studia cen městských domů v Čechách do konce 18. století*, in: Josef Petrů (ed.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. století do poloviny 19. století*, Praha 1971, s. 39. V roce 1793 střídal

Složitější situace byla v Praze, kde sice svému kazateli slibovali 400 zl., ale k tomuto služnému již nenáležely žádné naturálie, protože ve městě bylo nutné veškeré produkty koupit. Ačkoliv by se mohlo zdát, že pražský kazatel by tedy na dům v Novém Městě nad Metují dosáhl již za rok a čtvrt,⁶² právě absence naturálií by bezpochyby způsobila další výdaje, takže by to nebylo možné. Kazatel Samuel Rutkay v Humpolci by se svým ročním služným 250 zl. dosáhl na koupi domu za dva roky, ale ani on by nesměl nejen topit, ale ani jíst či pořizovat si oblečení. Poněkud lépe by na tom byl kazatel v Novém Městě na Moravě, protože on ke svému služnému dostával další proviant.

Stejně tak bychom mohli plat městských pastorů přepočítat právě na ty suroviny, které dostávali jejich venkovští kolegové jako součást naturálních dávek. Podle cen z roku 1787 ze Vsetínska si kazatel za 250 zl. ročního služného mohl koupit 200 sáhů palivového dřeva v ceně 72 zl., 1000 loktů přediva za 50 zl., 50 ks hus a 100 ks kuřat, obojí v ceně 12 zl., 800 vajec za 25 zl. a 100 měřic ovsa za 60 zl. a ještě by mu zbylo několik zlatých na ostatní výdaje.⁶³ Avšak je více než pravděpodobné, že právě na Vsetínsku byl kazatelský plat v hotových penězích nižší, než je uvedený příklad 250 zl.

Druhá (česká) generace evangelických kazatelů

Druhá generace evangelických kazatelů se již netěšila takovému zájmu badatelů jako generace první. Tito kazatelé přicházeli do „zaběhnutých“ sborů, které byly finančně již stabilnější a nebylo už nutné řešit existenciální problémy. Možná proto se také jeví jejich působení jako poněkud nevýrazné. Tuto generaci reprezentovaly tři skupiny kazatelů. První skupinu představují potomci uherských pastorů, kteří v Čechách a na Moravě zůstali a jejichž synové byli už zcela součástí českého prostředí, byť i oni si ještě udržovali do jisté míry svou původní maďarskou identitu. Druhou skupinou byli pastoři vycházející z českých rodin, kterým se za pomoci kontaktů první generace podařilo v Uhrách vystudovat. Jako třetí skupinu můžeme vymezit pastory uherského původu, kteří ovšem do Čech a na Moravu přicházeli později jako určitý „dozvuk toleranční misie“.⁶⁴ Tuto skupinu reprezentovali spíše jednotlivci a díky jejich uherskému původu je můžeme ještě zařadit k první generaci.

O hmotném zajištění evangelických kazatelů druhé (české) generace již nemáme k dispozici tolik informací a ani zmínek ve starší literatuře, jako tomu bylo v případě

kazatele Rimányho v Lysé, i zde mu bylo slíbeno 300 zl., v té době by si však mohl podobný dům pořídit již za dva roky a dva měsíce. Protože v roce 1792 byl v Novém Městě nad Metují k prodeji dům čp. 14 za 820 zl. Tamtéž, s. 45.

62 Konkrétně na dům čp. 26 v roce 1793, který se prodával za 500 zl. Tamtéž, s. 63.

63 Státní okresní archiv Vsetín (dále SOKA Vsetín), Pozůstalost R. Pavlika, inv. č. 289b, kronika vsetínského panství – jeho obyvatelů a majitelů od Wilhelma Fernanda (překlad do češtiny), s. 253.

64 S. BOLOM-KOTARI, *Toleranční kazatelé*, s. 331–335.

první generace. Hlavním pramenem zůstávají stále vokace povolávající pastory, ovšem ty se již nacházejí pouze ve sborových archivech a ojediněle v dochované korespondenci kazatelů.⁶⁵ Tyto dochované povolací listiny jsou především v němčině a informace v nich obsažené můžeme ověřit i v salárních knihách, pokud se dochovaly, protože ty byly později ve sborech běžně vedeny.

Jak jsme již výše zmínili, časový předěl mezi první a druhou generací nelze zcela jednoznačně určit. První a druhou generaci lze odlišit pouze na základě konkrétních příkladů. Nejčastěji docházelo k výměně generací v prvních dvou desetiletích 19. století. A právě ve druhém desetiletí došlo k výrazným změnám v oblasti hospodářské a měnové. Státní bankrot v roce 1811 způsobil pokles hodnoty peněz na pětinu a začala se rozlišovat konvenční a vídeňská měna. Po napoleonských válkách se také postupně mezi oběma měnami ustaloval kurz.

Podle Františka Bednáře bylo po státním bankrotu na Moravě vypláceno kazatelské služné ve výši 500 zl. v bankocetlích, ovšem většina sborů chtěla i nadále vyplácet kazatele ve staré měně. Z a. v. sborů bylo nejvyšší služné v Humpolci a v Kovánci. V Humpolci činilo v roce 1830 300 zl., 8 centů žita, 50 liber másla, 11 sáhů dříví, 16 pytlů brambor a od každého hospodáře svazek lnu. V Kovánci vypláceli 500 zl., 10 korců pole a 2 sáhy dříví. V reformovaných sborech nejvíce vyplácel sbor v Močovicích, a bylo to 300 zl., 20 korců obilí, 80 liber sádla, 4 sáhy dříví a soudek piva.⁶⁶

65 Např. dopis kazatele Ondřeje Lazanyho Mošovskému z 2. 7. 1798 uvádí, co kazateli nabízel sbor ve Velké Lhotě (po odchodu kazatele Jana Molnára, před příchodem Pavla Hurbana): „*Aby však pan kandidát věděl, jaké má v tomto sboru očekávat požitky, viz jejich krátký výčet: 1. V hotovosti bude mít každoročně 150 rýnských zlatých. 2. Pšenice 16 vídeňských měřic. Pšenici může každoročně směnit za peníze, neboť členové sboru jsou uvyklí zásobovat kazatele po celý rok chlebem. 3. Poplatek, tak zvaný zpovědní, zajistí sbor v případě nutnosti ze sborové pokladny. 4. Dobrovolnou štolu z křtů, pohřbů, svateb a úvodu šestinedělek. 5. Tři veřejné sbírky na svátky vánoční, velikonoční a o Letnicích. Tyto případnosti obvykle činí ročně plus minus 50 zl. Dřeva 16 vídeňských sáhů. Vše ostatní bude podrobněji vysvětleno, až to bude domlouváno se zmíněným panem kandidátem. Tento plat, který by jen marně hledal v jiných velkých sborech, s jistotou obdrží od svých posluchačů. Jídlo bude přinášeno od farníků.*“ Latinský originál: „*Caeterum ut D[omi]nus candidatus sciat suosquoque futuros proventus in ecclesia hac en brevem consig-nationem eorum: 1. In parato habebit 150 Rfl. quottannis. 2. Siliginis 16 metretas Viennenses. Siliginem quottannis cum aere commutare potest, quum ecclesiani per integrum annum pastorem pane sustentare soleant. 3. Nummum sic appellatum confessionorium, ecclesia, necessaria ex cassa ecclesiastica procurante. 4. Stolum gratuitam a baptisate, funere, copulatione, et introductione puerperarum. 5. Tria offertoria publica in solennitate natali, paschali et pentecostali. Hae accidentiae annuatim, plus minus 50 fl. efficere solent. 6. Lignorum 16 orgyas Viennenses. Caeterum hac omnia exponentur uberius, quae denominato D[omi]no candidato expedientur. Gratitudinem auditorum talem certissime reperit, quadem in aliis multis ecclesiis, frustra quareret. Culinaria fore ex toto ecclesiani conferunt.*“ Ústředná knižnica Slovenskej akadémie vied – Lyceálna knižnica Bratislava, Rukopisný fond, korespondence M. Institorise Mošovského, kart. 600.

66 V Nosislavi 360 zl., 10 měřic pšenice, 20 měřic žita, 30 liber sádla a v Rovečném 300 zl., 20 měřic žita, 8 měřic pšenice, 80 liber másla, 13 sáhů dříví, 3 měřice pole a louku. F. BEDNÁŘ, *Památník*, s. 46.

Véghovy *Paměti* však do poměrů první a druhé generace vnášejí další aspekt, a to aspekt nacionální. Véghův syn Josef převzal v roce 1811 po svém otci sbor v Libiši, kde pravděpodobně stejně jako on, dostával 300 zl., stolu (60–70 zl.), 24 měřic obilí, deputáty z panství, dary (husy, jehňata atd.).⁶⁷ Avšak když začnou později přicházet mladí čeští pastoři ze studií v Uhrách, Jan Végh si stěžuje na to, že jsou upřednostňováni. Uvádí, že Jan Nešpor okamžitě po návratu ze studií dostal povolání do Krabčic a sbor „*zavázal se mu hned ke zvýšenému služnému 400 zl., 80 zl. na dříví, 20 měřic obilí, 100 chlebů a k tomu tolik darů, že tomu není příkladu*“.⁶⁸

Čeští kazatelé podle něj získávali povolání do výnosnějších sborů a byli dosazováni do funkcí seniorů a superintendentů. V jeho očích byli Češi nevďeční nejen proto, že si přestali vážit svých prvních uherských kazatelů, ale i jejich synů, které měli z vděčnosti prvně dosazovat na výhodnější posty. Také upozorňuje na nestálost českých kazatelů, jimž není za těžko změnit sbor po krátkém působení v případě, že získají výhodnější nabídku jinde. Josef Végh cítil stejnou nespravedlnost nad těmito poměry jako jeho otec, a proto se rozhodl hledat kazatelské místo jinde a v roce 1822 odešel do Uher.⁶⁹ Véghovo poukazování na nacionální aspekt při volbě kazatele bylo však pravděpodobně pouze součástí obyčejného konkurenčního boje o získání místa. Tento „boj“ se vyostřil právě v době, kdy začali do českých sborů přicházet čerstvě vystudovaní čeští chlapi a počet lehce dostupných kazatelů se zvýšil. Je nutné zdůraznit, že záměrné upřednostňování mladých českých kazatelů nelze doložit.⁷⁰ Pokud mladým kazatelům bylo přislíbeno vyšší služné, lze to přikládat zlepšení finančních možností sborů po vybudování a splacení sborových budov, nebo také přirozené reakci na aktuální měnovou situaci.

Jako další příklad lze uvést služné, které dostávali kazatelé druhé generace ve sborech v Sázavě a v Horních Dubenkách. Oba byli ve svých sborech prvními kazateli domácího původu. Josef Esterák měl vokační listinou z roku 1827 ve sboru v Sázavě přislíbeno 112 zl. konvenční měny, 12 měřic obilí, 1 cent lnu, 25 liber sádla, 12 měřic brambor, do 3 měřic

67 F. HREJSA (ed.), *Jan Végh*, s. 88.

68 Tamtéž, s. 105. Jan Nešpor v Krabčicích nastoupil v roce 1815 a zůstal zde pět let.

69 Pokud v roce 1822, kdy Josef Végh odcházel do Uher, stále dostával služné, které mu bylo přiřknuto v době jeho nástupu do Libiše, můžeme tuto situaci porovnat se situací v Telecím. Do Telecího byl v roce 1822 povolán kazatel (českého původu) Václav Karafiát a jemu sbor přislíbil 380 zl., 11 měřic obilí na chleba, 3 měřice ovsy, 50 liber (?) sádla, nedostávající se len 40 svazků, jednu louku, pod jednu měřici setby a dvě zahrady: „*an baaren Gelde 380 fr., am Brodkorn 11 Metzen, am Hafer 3 Metzen, Schmaltz 50 [?], gebrechelten Flachs 40 Kloben, einem Wiese unter 1 Metzen Aussaat und zwey Gärten eine bey der Pfarre und eine bey der Schule*.“ Sbor ČCE Telecí, kart. 1, vokace Václava Karafiáta, s. 1–2. Při porovnání s pravděpodobným služným Josefa Végha v Libiši v době jeho odchodu není patrné, že by se Václav Karafiát v Telecím měl nějak výrazně lépe. Obě částky služného lze považovat za obdobné, přitom Václav Karafiát v Telecím setrval až do roku 1874.

70 Ke stejným závěrům dochází i S. BOLOM-KOTARI, *Toleranční kazatelé*, s. 334–335.

polí a do 1 měrice pšenice.⁷¹ Petr Novák, který v roce 1835 vystřídal Ondřeje Lazanyiho, dostával 80 zl. konvenční měny, na obilí 21 ¼ měřic žita a 10 ¼ měřic ovsu, od křtů, sňatků a pohřbů dobrovolnou štolu, 3 ofěry (na Vánoce, Velikonoce a Svatodušní svátky), zpovědní poplatek, 27 sáhů palivového dřeva, od každého 1 žejdlík hovězího sádla.⁷² V přepočtu na měnu vídeňskou, která byla mezi venkovským obyvatelstvem obvykle užívána, dostával Josef Esterák 280 zl. vídeňské měny a Petr Novák 200 zl. Oba kazatelé v těchto sborech zůstali po celý čas své aktivní služby, Josef Esterák do roku 1874 a Petr Novák dokonce do roku 1883. Uvážíme-li, že tento plat dostávali v plné výši a po celou dobu své služby, lze předpokládat, že tato částka představovala dostatečný zdroj pro uživení rodiny.

Pokusme se opět porovnat, co bylo možné za uvedené služné pořídit. Údajně nadprůměrně vysoký plat 400 zl. Jana Nešpora v Krabčicích bylo možné na Vsetíně investovat například do pily, která v roce 1814 stála 800 zl. Tedy za dva roky by si ji kazatel Jan Nešpor mohl pořídit. Ovšem na pivovar by si celou výši služného musel dávat stranou více než 10 let, protože pivovar stál 4050 zl.⁷³ Ale opět nesmíme zapomínat, že na Vsetínsku byly platy nižší. Dokládá to případ Pavla Jelínka, který nastoupil do Růždky v roce 1816 a měl služné pouze 200 zl. s naturáliemi.⁷⁴ Ale i tak by si za svůj roční příjem mohl v roce 1821 pořídit zdechovickou šenkovnu, jež se prodala za pouhých 164 zl.⁷⁵

Při porovnání výše uvedených částek s cenou obilí zjistíme, že i zdánlivě vysoké služné Jana Nešpora nemuselo ještě znamenat silnou koupěschopnost. Na Vsetínsku totiž na konci tohoto roku stála měrice pšenice 16,30 zl., žita 15,57 zl. a ječmene 10,26 zl.⁷⁶ Kdyby si Jan Nešpor chtěl od každého obilí přikoupit 10 měřic, jeho roční služné by na to nevystačilo, a služné 200 zl. Pavla Jelínka, který na Vsetínsku rok poté přímo působil, by pokrylo pouze náklady na 10 měřic pšenice.

Služné v přepočtu na ceny obilí na Vsetínsku můžeme porovnat i v dalších letech. Služné Josefa Esteráka po převedení na vídeňskou měnu činilo 280 zl., za ně si mohl koupit 10 měřic pšenice průměrně za 70 zl., 10 měřic žita za 50 zl., 10 měřic ječmene

71 „1^{stens} Hundert und zwölf fl. Condi Münze, 2^{tens} zwölf Metzen Korn, 3^{tens} Ein Centner Flachs, 4^{tens} zwanzig fünf Pfund Schmalz, 5^{tens} Zwölf Metzen Erdäpfeln, 6^{tens} Unter drey Metzen Felder und unter ein Metzen Weisen, jährlich zugesichrt.“ Sbor ČCE Sázava, listiny R-III-A, kopie vokační listiny Josefa Esteráka, s. 1–2.

72 „1. An fixirten Salario 80 f. Con. Münze, 2. An Getreide: a) An Korn (Roggen) 21 ¼ Metzen örster, b) Hofer 10 ¼ solche Metzen, 3. Von Taufden, Kopulationen und Begräbnissen nur freiwillige Stola, 4. Drei Opfergänge an h. feiertagen, d.h. an Weihnachten, Ostern und Pfingsten, 5. Beichtsfennig, 6. An weichen Brennholz 27 Wiener Klafter und 7. Von einem jeden 1 Seidel Rindschmalz.“ Státní okresní archiv Jihlava, Farní sbor ČCE Horní Dubenky, kart. 2, vokační listina Petra Nováka, s. 2.

73 SOKA Vsetín, Pozůstalost R. Pavlíka, kronika vsetínského panství, s. 302.

74 10 měřic ječmene, 10 měřic ovsu, 10 měřic pohanky, 10 měřic brambor, 12 sáhů bukového dříví, 30 funtů kravského sýra, štola a jedno pole. Tamtéž, s. 309.

75 Tamtéž, s. 316.

76 Tamtéž, s. 308.

za 40 zl. a 10 měřic ovsu za 20 zl.⁷⁷ Po přepočtu na konvenční měnu by mu zbylo ještě 40 zl. Podobné finanční zajištění jako u Josefa Esteráka naznačuje i služné Petra Nováka v Horních Dubenkách z roku 1835, i když představovalo pouhých 80 zl. konvenční měny. Při nákupu stejného množství obilí za ceny z daného roku by mu z finanční hotovosti zbylo celých 44 zl. konvenční měny.⁷⁸ Ačkoliv by se tedy mohlo zdát, že částka 80 zl. ročního služného je oproti předchozím letům nepoměrně nízká, nakoupit se za ní dal stejný objem zboží, ne-li větší.

Kromě sledování výše služného, koupěschopnosti evangelických pastorů či délky setrvání v jednom sboru je možné u příslušníků druhé generace zaznamenat i jiné aspekty, které vypovídají o jejich měnícím se finančním postavení. Jedním z nich je povolávání si pomocníků, jejichž vyživování spočívalo na bedrech kazatele, jemuž vypomáhali, nikoliv na sboru. Například v roce 1832 si Jakub Lukl, první český kazatel ve vsetínském sboru h. v., kvůli vysokému stáří a obtížích při plnění kazatelského úřadu povolal do filiální modlitebny v Pržně jako pomocníka svého syna Karla. Jemu se zavazoval „na hotovosti ročně dávat 20 zl. C. M., jeho hostýrování a kvartýr“.⁷⁹ Na tomtéž dokumentu je i kladné vyjádření představených sboru. Jakub Lukl zemřel v roce 1835, pomocníka k výkonu svých povinností měl tedy tři roky před svou smrtí. Zajímavé ovšem je, že jeho syn Karel po něm nenastoupil na plnohodnotné kazatelské místo vsetínského sboru. Povolání pomocníků je ovšem možné pozorovat i na konci aktivních let první generace kazatelů.

O povolání svého syna jako druhého kazatele se zmiňuje i Jan Szalatnay. Jeho syn Jan u něj nastoupil jako pomocný kazatel již v roce 1818, po otcově smrti se ujal jeho místa a setrval zde rovněž celou aktivní službu.⁸⁰ Povolávání pomocných kazatelů tedy není výhradou druhé generace, ale spíše záležitostí pozdějšího období. Dostatek prostředků na udržování pomocníka byl zajištěn zřejmě také tím, že kazatelé dosluhovali ve vysokém věku a pravděpodobně již neměli takové náklady na rodinné výdaje a rovněž vyplácení jejich služného se stabilizovalo a díky nastolené finanční vyrovnanosti sborů se stalo pravidelným.

Dalším aspektem poukazujícím na odlišné postavení kazatelů druhé generace jsou jednotlivé „zvláštní případy“. Sborový archiv v Soběhrdech uchovává informace o soudním sporu mezi evangelickým kazatelem Václavem Francouzem a Židem Josefem Budlovským z nedalekých Petroupim. Václav Francouz jmenovanému Židovi mezi lety 1827 a 1829 půjčil 140 zl. konvenční měny (tedy 350 zl. vídeňské měny) k jeho „důležité potřebě, totiž do

77 Tamtéž, s. 329.

78 Cena jedné měřice pšenice 1.10 zl., žita 1.15 zl., ječmene 1 zl. a ovsu 40 kr. Tamtéž, s. 347.

79 Tj. Convention Münze (konvenční měna). Tj. vyživování. Sbor ČCE Vsetín (horní sbor), listiny, povolání pro duchovního pomocníka, s. 1.

80 F. HREJSA (ed.), *Jan Szalatnay*, s. 98.

*handle*⁸¹. Směnky udávají, kdy měl být dluh splacen, slibují náhradu veškerých právních výloh, a především svolují vypořádat se v případě nezaplacení exekuční cestou. Jelikož ani po smluvení náhradního splátkového kalendáře nedošlo k vyrovnání dluhu, dal Václav Francouz žádost o vyrovnání dluhu k soudu. Podle přiloženého soupisu nebyl Václav Francouz jediný, komu Josef Budlovský dlužil.

Jak dopadli ostatní věřitelé, nevíme, ale evangelický kazatel dlužnou částku získal zpět pomocí rozprodání movitého majetku dlužníka.⁸² Pozoruhodná je ovšem celá situace: kazatel druhé (české) generace je v takovém finančním postavení, že byl schopen půjčovat hotovost? Obdobných případů nebylo mnoho, přesto tato situace naznačuje již zcela jiné finanční možnosti evangelických kazatelů. V porovnání s kazateli první generace, kteří mnohdy řešili přímé existenční problémy, vrhá obraz o půjčování peněz na kazatele druhé generace poněkud jiné světlo.

Situace Josefa Fleischera v libiškém sboru však nabízí odlišný pohled než v předchozím případě. Josef Fleischer nastoupil do Libiše v roce 1822 po odchodu „nedoceněného“ Josefa Végha do Uher. I když podle salární knihy libišského sboru bylo služné kazateli vypláceno,⁸³ Josef Fleischer posílal každý rok žádosti o podporu k místní vrchnosti. Baronka panství Obříství Johanna von Salhausen mu pro rok 1839, podobně jako v předchozích letech, dává „povolení dvou beček piva, dvou měric pšenice, dvou měric žita, sáhu tvrdého a sáhu měkkého dříví“.⁸⁴ O špatném hmotném postavení rodiny se zmiňuje i lékařský posudek lékaře Nováka, který léčil kazatelova nemocného syna: „Dvojčtihodný evangelický pastor pan Josef Fleischer, v obci Libiš na panství Obříství v kouřimském kraji v Čechách, dobrý otec sedmi nedospělých nezaopatřených dětí, nalézá se skutečně ve smutné situaci, že při skromném platu svou rodinu takřka s Božím divem může vydržovat, jeho největší neštěstí způsobuje jeho sedmiletý syn Gustav Adolf, který z neznámé příčiny osudu je napaden coxalgii (bolestmi v kyčlích)“.⁸⁵

Případ Josefa Fleischera i situace Antonína Bubeníčka v Semtěši jsou na hony vzdálené představě Jana a Josefa Véghových o upřednostňování a přeplicení kazatelů druhé generace českého původu. Antonín Bubeníček byl v semtěšském sboru rovněž prvním českým kazatelem a působil zde mezi lety 1811–1839. Bubeníček měl vleklé spory se sborem o neplacení štoly, jeho kázání byla při vizitacích posuzována Vrchní církevní radou a na počátku 30. let je Bubeníčkovi Vrchní církevní radou i superintendentem Kubešem

81 Sbor ČCE Soběhrdy, spisy, balík R4, složka R-III-C/9, obligace Josefa Budlovského z 1. ledna 1828.

82 Tamtéž, složka Dluh a soudní jednání Josefa Budlovského a Václava Francouze 1827–1831.

83 Sbor ČCE Libiš, salární kniha 1823–1865 R-III-B-19, s. 1–3.

84 Tamtéž, Josef Fleischer R-III-C 1/3, žádost Josefa Fleischera o podporu z 9. ledna 1839.

85 Tamtéž, lékařské vysvědčení rodiny Fleischerovy z 20. února 1842.

několikrát příznána podpora 30 zl.⁸⁶ Pravděpodobně tedy ani jeho existence nebyla zajištěna bezproblémově.

Hmotné zajištění druhé generace evangelických kazatelů bylo stále závislé na věřících, jejich možnostech a aktuální úrodě. Jejich finanční postavení nebylo černobílé. Ačkoliv se vyhlídky kazatelských platů mohly zdát nadějnější, zdaleka ne každý kazatel měl zajištěno dobré bydlo. Vokace týkající se druhé generace neslibovaly extrémně vysoké služné, pouze výčet naturálních dávek byl konkrétnější, než tomu bylo dříve. I když toleranční sbory již překonaly počáteční finanční zátěž, platy druhé generace ovlivnil nejdříve státní bankrot a následná měnová reforma a teprve poté přišla dlouhodobější stabilizace poměrů. Náhled na konkrétní situace jednotlivých kazatelů druhé generace ukazuje jejich rozdílné postavení.

Shrnutí

Hlavní informace o zamýšleném hmotném zajištění evangelických pastorů přinášejí tzv. vokace. Vokace týkající se první generace kazatelů přicházejících z Uher nejsou konkrétně adresovány a většinou přislíbují částku 300 zl. nařízenou tolerančním patentem. Ohledně naturálních závazků jsou některé vokace konkrétní, jiné slibují jen obecně ubytování a další věci, které jsou k živobytí zapotřebí. Je pravděpodobné, že sbory, jež se k částce 300 zl. musely jasně zavázat, další konkrétní závazky již činit nechtěly. Záznamy z vokací jsou si velice podobné, a kromě nařízené částky 300 zl. se velmi podobal i počet hlásících se členů, který obvykle dosahoval minimálního limitu 100 rodin. Pouze v Chlebech bylo zaznamenáno více rodin a také vyšší služné (140 rodin, 320 zl.), ale to byla spíše výjimka. V Lysé bylo uvedeno 144 rodin, přesto slibovaná částka dosahovala opět pouze 300 zl. Latinské přípisky k vokacím mohou poskytnout jednak podrobnější informace, než jsou ve vokacích, ale také zcela suplovat informace o platech v případech, že se vokace nedochovala. Z přípisků je patrné, kým superintendent plánoval sbory obsadit, byť někdy nakonec z různých důvodů jeho záměry nebyly realizovány. Starší literatura také udává informace o služném kazatelů první generace. Ovšem některé uvedené částky jsou hluboko pod limitem 300 zl. Tyto informace bohužel není možné ověřit, ani jednoznačně určit, zda vycházely z reálných částek.

Vokace týkající se druhé generace jsou již vázány na konkrétního kazatele a nachází se v nich detailnější výčet závazků. Přesun tohoto typu pramene do jazykově českého prostředí však neznamenal, že vokace byly psány česky, uplatňuje se zde němčina. Janem Véghem naznačené upřednostňování českých kazatelů nelze potvrdit. Pokud sbory v době

86 Sbor ČCE Semtěš, spisy, Antonín Bubeníček R-III-C 1b, elench. Pramen bohužel neuvádí, zda se jednalo o podporu v konvenční, nebo vídeňské měně.

nástupu jeho syna do služby nabízely vyšší služné, mohlo se jednat o zlepšení finančních možností sboru či reakci na aktuální sílu měny.

Při porovnání jednotlivých částek, které kazatelé první a druhé generace dostávali, by se mohlo zdát, že se jejich finanční postavení nelepšilo. Pokud by to opravdu znamenalo prohlubování jejich bídy, tak vzhledem k tomu, že finanční situace kazatelů první generace byla obecně označována za neúnosnou, dostávala by se tato společenská skupina již do zcela bezvýchodné situace. Porovnávání pouhých částek služného je však zavádějící, jelikož sledované období bylo velice proměnlivé z hlediska ekonomiky státu, válečného stavu země a zemské měny. Hlavním ukazatelem ekonomického postavení kazatelů první a druhé generace je tedy spíše jejich koupěschopnost a zohlednění konkrétní situace v širším společenském kontextu.

Komparaci koupěschopnosti je možné provést pouze odhadem, protože kupní síla měny byla odlišná regionálně a proměnlivá dle úrody a aktuální ekonomické situace. Při pokusu nastínit, co bylo možné za kazatelský plat pořídit, nevypadá situace tak nepříznivě. Pokud byly přidáné naturálie v dostatečné výši, aby kazatele uživily, je patrné, že za hotové peníze bylo možné „něco“ pořídit. Ovšem vážným problémem první generace bylo to, že právě hotové peníze kazatelé velice často nedostávali, případně ne ve slibované výši. A tak se veškeré jejich hospodaření omezovalo na zajištění rodiny a nezbytných potřeb.

U druhé generace je patrná relativita výše služného. Ačkoliv by se mohlo zdát, že plat kazatele v roce 1815 byl vyšší než služné slibované v letech 1827 a 1835, opak je pravdou. V roce 1815 mohl sbor sice nabízet vyšší plat, ale kazatel si za něj koupil podstatně méně, než kazatelé z 30. let. Na vině byla poválečná dražota a špatná úroda. V druhém desetiletí 19. století se služné ještě běžně vyplácelo ve vídeňské měně, kdežto později byli kazatelé placeni již ve stálejší měně konvenční.

Kromě porovnání výše služného a koupěschopnosti kazatelů první a druhé generace je nutné tuto společenskou vrstvu sledovat také prostřednictvím individuálních příběhů zasazených do širšího společenského kontextu. První generace je obecně označována za tu, jejíž hmotné zabezpečení bylo natolik špatné, že se pastoři opět vraceli do rodných Uher. Ovšem škála důvodů k návratu byla pestřejší a kazatelé se nevraceli pouze kvůli hmotné nouzi, která v tolerančních sborech v Čechách a na Moravě zajisté byla. Téměř polovina uherských kazatelů v tolerančních sborech setrvala, někteří dokonce celou aktivní službu strávili v jednom či dvou sborech. To poukazuje na to, že některé sbory byly alespoň do určité míry solventní. Nelze tedy všeobecně říci, že kazatelé první generace žili vždy v neúnosné bídě. Určitým ukazatelem, který by odhalil místa, kde skutečně nebylo možné získat dostatečnou obživu, by mohla být síť naznačující migrace kazatelů. U sborů, kde docházelo k častému střídání, lze předpokládat finanční nestabilitu.

Oproti tomu obraz druhé generace naznačující, že se tato generace měla již o poznání lépe, se při podrobném průzkumu ukazuje podstatně barvitějším. Kazatelé druhé generace se již tolik mezi sbory nepřesouvají, což však může dokládat také stabilizaci a vyrovnaní poměrů ve sborech. Při nahlédnutí na konkrétní osudy jednotlivých kazatelů zjistíme, že ani tato generace nemůže být jednoznačně označena za movitější. Lze zde totiž nalézt protichůdné případy, kdy jeden kazatel půjčuje poměrně vysokou částku peněz, a naproti tomu jiný neustále posílá žádosti o příspěvky a stěžuje si na neúnosnou bídu. Výjimkou nejsou ani případy, kdy má kazatel otevřeně vleklé spory se sborem o vyplacení služného.

S nástupem druhé generace (a to jak na jejím začátku, tak také na konci) je rovněž patrný nový prvek v podobě povolávání si pomocníků. Ke konci života, kdy kazatel nebyl schopen již vykonávat své povinnosti, si zajistil pomocníka, nejčastěji svého syna, kterého na své náklady vyživoval. Sbor jeho působení pouze povolil, ale na jeho placení se nepodílel. V některých případech tato pomoc předznamenávala nástupnictví, ale nebylo tomu tak vždy. Pomocníci se objevovali nejen u druhé generace českých kazatelů, ale i na konci působení kazatelů generace první, uherské. Lze tedy říci, že tento jev představoval jakýsi přechod mezi oběma generacemi.

Zusammenfassung

Materielle Sicherung der protestantischen Prediger in der ersten und zweiten Generation

Der vorgelegte Artikel behandelt um die Frage der materiellen Sicherung der lutherischen und reformierten Prediger in der ersten und zweiten Generation nach Toleranzpatent. Die erste Generation der Prediger stammte ausschließlich aus Ungarn, die zweite stellte schon vorwiegend die ausgehenden Prediger aus dem einheimischen also böhmischen Raum dar. Der Lebensunterhalt der Prediger war ganz in den Händen der Gläubigen. Die Hauptquelle zur Feststellung der Finanzsicherung der Prediger sind Berufungsurkunden, die sich für die erste Generation sich im Archiv von Gedeon Ráday in Budapest und für die zweite in Archiven der Toleranzgemeinden befinden. Aufgrund der Vergleichung der Berufungsurkunden der Prediger beider Generationen, der Auswertung der ökonomischen Situation des Lands und der aktuellen Macht der Währung stellen wir fest, wie ihre Finanzlage war. Die erste Generation wird traditionell wie arme Pastoren eingesehen, die wegen Armut Böhmen verlassen haben oder oft einheimische Gemeinden gewechselt haben. Stellung der zweiten Generation ist nicht so bekannt oder ihr wird gerade sichere und stabile Stellung zugeschrieben. Beim näheren Blick an beide Generationen ist ersichtlich, dass die Finanzlage der Prediger in keinen der beiden Gene-

rationen eindeutig war und auf ihre materielle Sicherung nicht Höhe der Besoldung, sondern breitere ökonomische und gesellschaftliche Aspekte hinweisen.

Die erste Generation der Prediger aus Ungarn hatte versprochenes begrenztes Gehalt, aber die Gemeinden waren nicht es zu bezahlen. Die Prediger haben dann oft unter Gemeinden migriert oder sind nach Ungarn zurückgegangen. Aber einige Prediger der ersten Generation sind nicht nur in Böhmen geblieben, sondern sogar nur im Rahmen einer Gemeinde tätig waren. Im Gegenteil sind einige zurückgegangene Prediger wegen anderen als materiellen Gründen weggegangen.

Auch wenn die Prediger der zweiten Generation von einheimischer Umgebung ausgegangen sind und die Gemeinde schon erste schwierige Jahre überwunden hat, war ihre hohe und stabile Stellung immer noch nicht sicher. Materielle Stellung der Prediger der zweiten Generation war bunter. Konkrete Beispiele zeigen uns, dass es möglich war, einerseits war in Lagen hohe Beträge, andererseits sind die anderen Prediger im ständigen Mangel geblieben. Zwischen beiden Generationen gibt es eine neue Erscheinung und zwar Berufung der Hilfsprediger, die direkt von Prediger und nicht von Gemeinde ausbezahlt wurden.